

UDC 930.2:070“192/193”:94(560)“192”

**THE FIRST YEARS OF THE TURKISH REPUBLIC
IN THE COVERAGE OF THE CENTRAL NEWSPAPERS
OF SOVIET UKRAINE IN THE 1920s-EARLY 1930s**

O. Kravchuk

PhD (History)

Associate Professor

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

32, Ostroz'kogo Str., Vinnitsia, 21001, Ukraine

oleksandr.kravchuk@vspu.edu.ua

ORCID: 0000-0003-3504-5041

The article is devoted to the coverage of the first years of the formation of the Turkish Republic by the central publications of Soviet Ukraine in the 1920s and early 1930s – the newspapers “Visty VUTSVK (All-Ukrainian Central Executive Committee)” and “Communist”. The ideological basis of the publications was class principles, which determined the dominance on the newspapers pages of the topics of the labor and communist movements, their struggle against the capitalist system in other countries. A certain exception to this was the interwar Turkish Republic. Compared to other countries, given its close cooperation with Soviet state entities at the time, the events in Turkey were generally covered in a positive light, emphasizing the Soviet factor. The materials of the Ukrainian Soviet newspapers highlight the main domestic political and international circumstances of the formation of the Turkish Republic. There are shown the conclusion and implementation of the Treaty of Lausanne of 1923, the abolition of the sultanate, the proclamation of the republic, the liquidation of the caliphate, the policy of the first president M. Kemal, the country’s foreign policy, etc. The presence of an ideological component and the use of the appropriate Soviet terminology are indispensable in the assessment of events. The national liberation

© 2024 O. Kravchuk; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The Oriental Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

struggle of Turkey in 1919–1923 was evaluated as an anti-imperialist revolution, against monarchism, clericalism, and feudalism, aimed at the creation of a national state. The Turkish bourgeoisie and peasantry were presented as the social base of the revolution. The formation of the Turkish Republic was assessed as a progressive phenomenon “during the days of imperialist wars and proletarian revolutions”. The Turkish revolution was assessed as the greatest among the “oppressed peoples of colonial and semi-colonial countries” of the East. The greatest attention to coverage of Turkish-Soviet relations was a feature of the Soviet newspapers. It was argued that the establishment of Bolshevik power in Russia in 1917 and their subsequent policies became a model for the Turkish revolution. Despite the political bias, the relevant materials are an important source of the peculiarities of the perception of the first republic in the Middle East in the official Ukrainian Soviet media space. The official documents published in the newspapers retain a certain information value for the study of interstate Turkish-Soviet relations.

Keywords: Turkish Republic, M. Kemal, Ukraine, press, Turkish-Soviet relations

О. М. Кравчук

ПЕРШІ РОКИ ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ У ВИСВІТЛЕННІ ЦЕНТРАЛЬНИХ ГАЗЕТ

РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ 1920-х – ПОЧАТКУ 1930-х рр.

100-річчя проголошення Турецької Республіки (1923 р.) актуалізує вивчення цієї події в історії країни. До джерел дослідження проблеми належать українські радянські газети. Вони подавали інформацію та політичні оцінки про поточні події зарубіжжя крізь призму панівної владної ідеології та з позиції керівництва СРСР, тобто забезпечували пропагандистські функції. Ідеологічним підґрунтям публікацій були класові засади, що обумовлювало домінування на сторінках газет тематики робітничого і комуністичного рухів, їхньої боротьби з капіталістичним ладом в інших країнах. Певним винятком у цьому була міжвоєнна Турецька Республіка. Зокрема, це обумовлювалось її тогочасною тісною співпрацею з радянськими державними утвореннями (РСФРР, УСРР і Федеративний Союз Соціалістичних Радянських Республік Закавказзя), закріпленими договорами 1921 – початку 1922 р., укладеними для подолання міжнародної ізоляції країн-підписантів [Волкова 2010, 8–9]. Це вплинуло на те, що, як порівняти з іншими країнами, Туреччина подавалась як дружня держава, події

в ній висвітлювалися загалом у позитивному ключі, навіть із врахуванням “всієї різниці соціально-економічних систем” [Вісти ВУЦВК, 28 жовтня 1933, 2]. В одній із публікацій Турецьку Республіку названо єдиною незалежною мусульманською державою [Коммунист, 12 лютого 1925, 2]. Проте у висвітленні подій у Туреччині збереглися радянські ідеологічні підходи. Зокрема, утворення Турецької Республіки оцінювалося як прогресивне явище “доби імперіалістичних воєн та пролетарських революцій” [Вісти ВУЦВК, 28 жовтня 1933, 2]. Водночас постійно наголошувалася роль радянського чинника в турецьких подіях. “Пролетарська революція” в Росії оцінювалась як стимул революційного визвольного руху в країнах Сходу [Вісті ВУЦВК, 5 березня 1929, 3; 24 жовтня 1933, 1]. Власне, радянське керівництво сподівалося, що політичні зміни в кемалістській Туреччині є “першими кроками на шляху до більшовицьких перетворень” [Васьків 2016, 68]. Ця позиція впливала зі стратегічних цілей політики радянського керівництва щодо народів Сходу. Зокрема, у нотатці “Нова ера відносин СРСР до східних країн” зауважувалось: “У всіх цих країнах (Туреччина, Персія, Афганістан, Монголія, Китай) при владі стоять уряди, які виражають інтереси буржуазно-демократичних верств населення. Далекі від комунізму, ці верстви, втім, усіма силами прагнуть звільнення своїх країн від ярма міжнародного капіталу. Це робить їх нашими союзниками і водночас союзниками міжнародної комуністичної революції, якій іде на користь усе, що послаблює міжнародний капітал” [Коммунист, 28 березня 1925, 1].

В українській історіографії немає спеціальних праць про висвітлення газетами УСРР становлення республіканського устрою в Туреччині, що зумовлює актуальність теми. Водночас зауважимо, що деякі дослідники використовували матеріали міжвоєнних газет УСРР для характеристики її відносин з Туреччиною (О. Купчик ([Купчик 2007], Н. Мхитарян [Мхитарян 2012], І. Черніков [Черніков 2015]) або для висвітлення ширшого контексту радянсько-українських відносин (І. Черніков [Черніков 1962; 1973]). Також вітчизняна історична наука звертала увагу на важливі аспекти розвитку тюркології в цей час. Окремі відомості про міжвоєнних українських дослідників Туреччини містять біобібліографічний словник “Сходознавство і візантологія в Україні в

іменах” (2011), упорядниками якого є Е. Циганкова, Ю. Кочубей і О. Василюк, дослідження І. Чернікова [Черніков 2003], Б. і В. Сергійчуків [Сергійчук Б., Сергійчук В. 2011, 277–287], М. Васьківа [Васьків 2016]. Але окремо теми висвітлення в українській радянській публіцистиці подій у Туреччині у вказаний період вони не торкались.

Мета статті – розкрити особливості висвітлення центральними українськими радянськими газетами становлення Турецької Республіки.

Джерелами статті стали матеріали, опубліковані переважно в першій половині 1920-х рр., у головному органі КП(б)У – газеті “Коммунист” та органі Всеукраїнського центрального виконавчого комітету – газеті “Вісти ВУЦВК”. Також із цих газет використано публікації подальших років, які стосуються предмета дослідження. Зазначені газети видавались у Харкові, який до 1934 р. був столицею УСРР. Цитування з цих видань подано зі збереженням тогочасних орфографічних особливостей першоджерел. Відомості радянських газет про Туреччину були представлені хронікально-репортажними нотатками, побудованими на матеріалах закордонних видань, повідомленнях радянських інформаційних агентств, наприклад РАТАУ (Радіотелеграфне агентство України). У невеликій кількості матеріалів вказано авторів (В. Блакитний, В. Броун, Л. Величко, В. Георгієвич, А. Золотарьов, П. Левитський, В. Мазуренко, Г. Піддубний, Г. Ревзин та інші). При висвітленні подій у Туреччині радянська преса використовувала окремі тогочасні топоніми, зокрема Ангора (нині – Анкара). Щодо сучасного міста Стамбула застосовувалася назва Константинополь, Ізміра – Смірна, Едірне – Адріанополь.

Під час вивчення газет аналізувались їхні матеріали з теми дослідження насамперед у межах 1923–1926 рр. – від проголошення республіки в Туреччині до розв’язання мосульського питання, що завершило процес встановлення після Першої світової війни кордонів турецької національної держави. Для цілісності висвітлення теми також зверталась увага на повідомлення преси про події національно-визвольної боротьби Туреччини в 1919–1923 рр., що передували проголошенню республіки.

Однією з переламних подій у розгортанні національно-визвольної боротьби газети називали Севрський мирний договір,

укладений переможцями Першої світової війни з Османською імперією. Нотатка “Десять років Турецької Республіки” негативно оцінювала цю угоду: “Севрський мирний договір 1920 р., що його накинута Туреччині Антанта, перетворював Туреччину на напівколоніальну країну. Вона втрачала всякий контроль над протоками й виходом до Чорного моря. У протоках встановлювалося панування англійського флоту. Свій торговельний флот Туреччина зобов’язувалася передати союзним державам” [Вісті ВУЦВК, 24 жовтня 1933, 1]. Також зауважимо територіальне зменшення володінь Османської імперії на 60,2 % – з 1 791 212 кв. км до 712 262 кв. км [Філіпенко 1968, 6].

У газетах згадувалися важливі події національно-визвольної боротьби Туреччини, зокрема перемога над греками при Сакар’ї в серпні 1921 р. [Вісті ВУЦВК, 30 серпня 1921, 1]. Оцінку цієї боротьби дав, зокрема, Л. Величко (справжнє прізвище – Гальберштадт. – *Авт.*) – сходознавець, фахівець з міжнародних відносин на Близькому і Середньому Сході, дипломат УСРР, із 1924 р. – радник уповноваженого представництва УСРР у Туреччині, у 1926–1927 рр. очільник Радіотелеграфного агентства УСРР (РАТАУ), один із редакторів газети “Вісті ВУЦВК”, де публікував тижневі огляди міжнародних подій та статті про Туреччину [Сходознавство і візантологія в Україні в іменах 2011, 59]. Він зазначив: “Національна війна показала, що анатолійське селянство зуміло відборонити незалежність своєї країни і від севрської змови імперіялістичних хижаків і од кількатисячної грецької армії, якій Англія широко і багато постачала амуніцію” [Вісті ВУЦВК, 30 жовтня 1926, 1]. Методи та практики революційної Росії, стверджувалось у пресі, були зразком для Туреччини в її національно-визвольній боротьбі, а “Жовтнева революція зробила можливою перемогу турецької революції над Антатою – Англією, Грецією”, що, зрештою, дало змогу укласти “корисний побідний Лозанський трактат” [Вісті ВУЦВК, 18 липня 1926, 1].

У газетах повідомлялося про підписаний у Москві 16 березня 1921 р. радянсько-турецький договір про дружбу і братерство як важливу опору політики М. Кемалю. Щодо цього документа, згадуючи про настрої у Трапезунді (нині – Трабзон), газета “Коммунист” повідомила: “Не тільки офіційні видання, а й приватні особи одностайно вітають цей договір...” [Коммунист, 1 апреля 1921,

2]. Водночас у газетах подавалася суперечлива оцінка цього договору. Зокрема, у червні 1921 р. у відповіді на промову посла Афганістану в Анкарі М. Кемаль зауважив: “Мене особливо тішить ваше послання на наш спільний союз із Росією, який має зумовити подальший розвиток” [Коммунист, 30 июня 1921, 1]. Натомість турецький дипломат Бекір-Фаші-бей заявив, що турецько-радянський договір не означає існування союзу між ними. Це лише дружній договір. Бажання жити в мирі та дружбі з сусідами-росіянами не пов’язане з питанням про прийняття турками політичних принципів радянського державного управління. Водночас він вказав, що Росія є єдиною країною, що визнала декларацію незалежності, ухвалену Національними зборами в Анкарі [Коммунист, 28 июля 1921, 1].

Через десять років Л. Величко оцінив цей та інші договори Анкари та Москви як такі, що “оформили і закріпили солідарність народів Радянських республік з турецьким народом в боротьбі проти імперіялізму. Ці договори містять визнання цілковитої рівноправності Туреччини, що вела тоді боротьбу проти колоніального пригноблення, і визнання її державного суверенітету й національної незалежності” [Вісті ВУЦВК, 4 листопада 1931, 2].

Також “Вісті ВУЦВК” прокоментували договір про дружбу і братерство між УСРР і Туреччиною. З приводу його ратифікації радянською Україною редактор газети “Вісті ВУЦВК” В. Блакитний (Елланський) 24 березня 1922 р. в передовій статті “Братерське єднання” писав, що договір “не є звичайним дипломатичним актом. Цю надзвичайність підкреслює вже сама назва договору, характерні його ознаки підкреслює зміст, а значення для обох країн – та однодушність[,] із якою він був прийнятий вищими керуючими органами обох країн”. В. Блакитний висловив сподівання, що “нова Турція скине з своїх земель завойовників... й зможе зміцнити договір приязні й братерства нормальними економічними зносинами з Радреспубліками” [Вісті ВУЦВК, 24 березня 1922, 1].

У газетах доволі широко розкривалась робота Лозаннської конференції (20 листопада 1922 р. – 24 липня 1923 р.), скликаній для укладення нового договору переможців світової війни з Туреччиною. Приверталася увага до суперечностей, що виникали

під час її роботи. Вони стосувалися важливих для державного суверенітету Туреччини питань – оттоманського боргу (140 млн турецьких лір), довоєнних концесій та виведення військ союзників зі Стамбула, мосульської проблеми [Вісти ВУЦВК, 26 липня 1923, 1; 12 липня 1923, 1]. Зауважувалося прагнення переможців відстояти свої інтереси в Туреччині. У повідомленні В. Георгієвича вказувалася сума інвестицій Франції в довоєнній Османській імперії (2,5 млрд франків) [Вісти ВУЦВК, 14 січня 1923, 1]. Згадуючи про французькі залізничні концесії в Північній та Північно-Східній Анатолії напередодні світової війни, В. Мазуренко стверджував, що мета Франції – «відновити тут свої економічні інтереси і “сферу впливу”, а потім загрожувати радянському Кавказові». Автор робить висновок, що “хижа увага [прем’єр-міністра] Пуанкаре на Анатолію повинна стати новим імпульсом до найтіснішого зближення народів сходу з Радянськими Республіками” [Вісти ВУЦВК, 7 травня 1924, 1].

Українські радянські газети повідомляли, що турецький уряд водночас робив певні спроби зблизитися зі США. 14 квітня 1923 р. “Вісти ВУЦВК” писала про надання турецьким парламентом концесії Американському товариству Честера “на монопольне будівництво в Анатолії нових залізниць, а також на відновлення та будівлю портів і міст” [Вісти ВУЦВК, 14 квітня 1923, 5]. 26 квітня згадувалася оцінка цього закордонною пресою як першої спроби “проникнення американського капіталу на Близький і Середній Схід” [Вісти ВУЦВК, 26 квітня 1923, 1]. 30 травня 1923 р. “Вісти ВУЦВК” повідомили, що “Ісмет-паша запропонував укласти торговельну угоду між Туреччиною і США” [Вісти ВУЦВК, 30 травня 1923, 1].

Сам Лозанський мирний договір від 24 липня 1923 р. оцінювався як більш вигідний для Туреччини, що, зокрема, аргументувалося скасуванням капітуляцій (нерівноправних договорів із привілеями для іноземців) [Вісти ВУЦВК, 26 липня 1923, 1]. Було зазначено великий дипломатичний успіх голови турецької делегації в Лозанні Ісмета-паші [Коммунист, 21 юлія 1923, 2]. Лозаннську конвенцію про протоки радянські автори критикували через її положення щодо безперешкодного проходу військових суден. Водночас радянська сторона більше дбала про власні інтереси, ніж турецькі. Нарком закордонних справ СРСР Г. Чичерін

19 липня 1923 р. у відповіді учасникам Лозаннської конференції на запрошення підписати конвенцію про протоки назвав її доволі незадовільною і такою, що не відповідає “тим умовам, які могли б забезпечити міцний стан миру” і становить “новий вияв агресивних задумів імперіалістичних держав. Відкриття Чорного моря і проток для військових суден сторонніх держав... ставить радянські береги під військову загрозу з боку флоту найсильніших морських держав і не може не змусити радянські держави витратити на озброєння на Чорному морі і його берегів кошти, які, в іншому разі, були б використані на господарське відновлення Рад.[янських] республік”. Положення конвенції, стверджував далі Г. Чичерін, “порушує елементарні інтереси і права турецького народу, створює постійну загрозу для безпеки Константинополя й робить неминучим втягнення Туреччини у війну в разі зіткнення в районі Чорного та Егейського морів” [Коммунист, 21 июля 1923, 1]. Безперешкодний прохід військових суден через протоки потрібен, писав “Коммунист”, “щоб тримати під дулом англійських гармат велику революційну країну на сході, щоб з Константинополя зробити револьвер, спрямований у бік СРСР” [Коммунист, 22 июля 1923, 1].

Торкаючись реалізації Лозаннського договору, газета “Коммунист” повідомила, що союзники повернули Туреччині порт Чанак (насправді – Чанаккале. – *Авт.*) зі всіма укріпленнями, підкреслюючи, що, згідно з мирними домовленостями, країна зобов’язується зруйнувати укріплення з обох боків проток [Коммунист, 14 сентября 1923, 2]. 16 вересня 1923 р. це ж видання писало про залишення союзниками Галліполі [Коммунист, 16 сентября 1923, 2]. Також у серпні – грудні 1923 р. у пресі повідомлялося про виведення англійських і французьких військ зі Стамбула, що ставилося в залежність від ратифікації Туреччиною Лозаннського договору [Вісти ВУЦВК, 8 серпня 1923, 2]. Газета “Коммунист” інформувала, що 3 жовтня 1923 р. “союзні головнокомандувачі генерали Гаррінгтон, Шарпі і Момбелла, зі своїми штабами, сіли на судна, щоб евакуюватися з Константинополя. Константинополь залишають останні союзні транспортні”, що обмінялися з турецькими кораблями прощальними салютами [Коммунист, 4 октября 1923, 2]. За виданням “Вісти ВУЦВК”, “Вся союзна ескадра вийшла з порту” [Вісти ВУЦВК,

9 жовтня 1923, 2]. 9 жовтня 1923 р. газети “Вісти ВУЦВК” і “Коммунист” повідомили про вступ турецьких військ 6 жовтня в Константинополь, їхню урочисту і радісну зустріч населенням [Вісти ВУЦВК, 9 жовтня 1923, 2; Коммунист, 9 жовтня 1923, 2]. Наприкінці 1923 р. газета “Коммунист” писала про залишення Константинополя трьома останніми союзними крейсерами “з огляду на завершення на 1 січня останнього терміну для повної евакуації союзного флоту з турецьких проток” [Коммунист, 18 грудня 1923, 2]. Водночас зазначалися неоднозначні наслідки відходу союзників з Константинополя. З одного боку, 7 жовтня газета “Коммунист” повідомила, що “турецьке населення ожило. Повсюди з незвичайною радістю були підняті турецькі прапори. Негайно були скасовані привілеї, встановлені окупантами стосовно союзних суден. У місті панує повний лад...” [Коммунист, 7 жовтня 1923, 2]. З іншого боку, це ж видання 1 листопада згадувало про заборону продажу спиртних напоїв у Константинополі та зазначало, що в місті спостерігаються “торговельний застій, криза збуту. Чимало магазинів закриваються. Ціни на фабрикати вдвічі дешевші за українські, продукти значно дорожчі” [Коммунист, 1 листопада 1923, 2].

Українські радянські газети й далі приділяли значну увагу міжнародному становищу Туреччини. Загалом наголошувалося, що кемалістська Туреччина не має імперіалістичних прагнень, зацікавлена “в реальному здійсненні роззброєння” [Вісти ВУЦВК, 18 березня 1928, 1]. Наводилися відомості про підписання нею в 1923–1925 рр. торговельної угоди з Польщею, політичної угоди з Австрією, договору про дружбу з Болгарією, встановлення відносин з Угорщиною [Вісти ВУЦВК, 24 липня 1923, 1; 14 листопада 1923, 2; 3 січня 1924, 2; Коммунист, 22 жовтня 1925, 2] та ін. Прикметно, що після завершення роботи Лозаннської конференції “Вісти ВУЦВК” 2 грудня 1923 р. повідомили про скасування турецьким урядом концесії Честера “з тої причини, що американці не виконали в призначений термін взятих на себе обов’язків” [Вісти ВУЦВК, 2 грудня 1923, 2]. 2 квітня 1924 р. ця ж газета сповіщала, що “Італія одночасно з ратифікацією Лозаннської мирної угоди добилася того, що італійському синдикатові віддано значну частину бувших концесій Честера” [Вісти ВУЦВК, 2 квітня 1924, 1].

Серед інших проблемних питань преса торкалася встановлення кордонів Туреччини з підмандатними територіями Франції та Великої Британії – відповідно з Сирією та Іраком. У лютому 1926 р. “Вісти ВУЦВК” повідомили про підписання угоди з Францією про взаємний нейтралітет і кордони між Сирією і Туреччиною, у червні 1926 р. – з Англією про розв’язання мосульської проблеми [Вісти ВУЦВК, 21 лютого 1926, 2; 10 червня 1926, 2]. Цій проблемі у пресі приділялось особливо багато уваги, адже вона залишалася невирішеною після підписання Лозаннського договору, а переговори про її розв’язання в 1924 р. між Англією і Туреччиною були безрезультатними. Значна напруга між сторонами супроводжувалася прикордонними сутичками. Прагнення Великої Британії добитися залишення Мосульського вілаєту у складі Іраку кваліфікувалось як вияв імперіалізму, як і відповідне рішення Ліги Націй. Позиція цієї організації пов’язувалася з узгодженням позицій Англії та Франції: “...добалакалися про участь Франції в експлоатації нафти і порозумілися про взаємну піддержку в колоніальних авантюрах – Франції в Сирії, Англії в Мосулі” [Вісти ВУЦВК, 14 січня 1926, 1]. У нотатці “Угода про Мосул – поразка Туреччини” “Вісти ВУЦВК” повідомили про ратифікацію 8 червня 1926 р. угоди в меджлісі, навели заяву з цього приводу міністра закордонних справ країни: «...Тевфік Рушді-бей заявив, що територіяльні питання не мають для Туреччини принципіального значіння. “Відмовитись на користь Ірака, – сказав міністер, – від пропонованої нам території на тисячу квадратних кілометрів продиктували основні принципи нашої політики. Як найсильніша держава Близького Сходу, Туреччина намагається працювати у згоді з цивілізованими народами для охорони ладу й поступу...”» [Вісти ВУЦВК, 10 червня 1926, 2]. Водночас у нотатці “Договір про Мосул” В. Броун висловив думку про тимчасовий характер розв’язання зазначеної проблеми: “Туреччина, що дістає перепочинок, треба думати, скористається ним для зміцнення своєї колишньої лінії зовнішньої та внутрішньої політики і зможе сказати своє нове вагоме слово, коли суперечності світового капіталізму знову відкриють і загострять мосульське питання” [Коммунист, 10 юня 1926, 2].

Найширше висвітлювалися відносини Туреччини з СРСР. Лейтмотивом усіх повідомлень було твердження, що дружба з

Радянським Союзом – гарантія незалежності та вільного розвитку Туреччини з огляду на “брак у Радянського Союзу імперіалістичних задумів”, “справді безкорисливу дружбу народів Радянського Союзу” тощо [Коммунист, 6 ноября 1924, 1]. 23 березня 1923 р. “Вісти ВУЦВК” повідомили про радянські плани відновлення морського сполучення з Туреччиною [Вісти ВУЦВК, 23 березня 1923, 2], 15 грудня – про передачу радянському представництву 22 будівель – власності колишньої Російської імперії в Константинополі [Вісти ВУЦВК, 15 грудня 1923, 1].

У повідомленні про вручення 23 червня 1923 р. повноважним представником СРСР Я. Суріцом вірчих грамот М. Кемалю наводилася промова очільника Туреччини, який, зокрема, зазначив: “Наш народ почав боротьбу за захист прав, за існування й незалежність. Він розбив окупантів і прогнав їх зі своєї території. Ще до цього російські робітники й селяни вчинили одну з найбільших революцій у світі. Нещастя Туреччини полягало в перешкодах економічного характеру, але народ твердо вирішив забезпечити економічну незалежність, від якої залежить національна незалежність” [Вісти ВУЦВК, 26 червня 1923, 1]. На одній із наступних зустрічей із Я. Суріцом М. Кемаль “підкреслив, що турецький народ натхнений відчуттям дружньої симпатії стосовно СРСР. Прагнення до зміцнення дружби та добросусідських відносин зустрине повну підтримку і сприяння з боку турецького уряду” [Коммунист, 1 марта 1924, 2]. А на відкритті парламенту на початку листопада 1924 р. президент зазначив, що відносини Туреччини з СРСР “розвиваються с кожним днем все ширше при максимально-дружній атмосфері” [Вісти ВУЦВК, 5 листопада 1924, 2]. Подібно керівники Туреччини висловлювалися й пізніше. Зокрема, Ісмет-паша під час візиту до СРСР у 1932 р. заявив, що дружбу Туреччини та Радянського Союзу “справді породили нові режими”, у зв’язку з чим “вона набирає історичного характеру” [Вісти ВУЦВК, 1 травня 1932, 7]. Зауважимо, що наголошення пресою на позитивному ставленні М. Кемалю до СРСР унеможливило для читачів всебічне розуміння поглядів цього доволі прагматичного політика і, зрештою, те, що його бачення турецької держави докорінно різнилося від соціалістичних прагнень радянських політиків. Зауважимо, що загалом президент Туреччини був прибічником повномасштабної вестернізації,

“бачив у європейській цивілізації zenit прогресу та взірць сучасності”, водночас засуджуючи її політику щодо Османської імперії напередодні світової війни [Ганіюглу 2018, 69, 72].

18 грудня 1923 р. “Вісти ВУЦВК” опублікували уривок з інтерв’ю Я. Сурица РАТАУ, який прагнув довести особливе ставлення радянської держави до Туреччини: “...Росія є одинокою державою, що не має на думці захопити які-небудь турецькі території, а навпаки, щиро бажає здійснення її незалежності”. Водночас він визнавав наявність певних незгод, “які виникли при складенні торгової угоди, викликані різними системами торгової політики обох країн. Непорозуміння в цій галузі тепер в значній мірі усунено. Економічні взаємовідносини обох країн поширюються. На підставі торгового обігу, який де-далі поліпшується, можна буде легше підійти до складення постійної торговельної угоди” [Вісти ВУЦВК, 18 грудня 1923, 2]. Прикметно, що СРСР Я. Суриц називав Росією.

29 лютого 1924 р. у “Вістях ВУЦВК” було опубліковано невелику статтю В. Мазуренка “Відновлення торговельних зносин з Малою Азією” [Вісти ВУЦВК, 29 лютого 1924, 1]. 11 листопада 1924 р. “Вісти ВУЦВК” надрукували уривок з інтерв’ю РАТАУ посла Туреччини в СРСР Мухтара-бея, який повідомив про укладення тимчасової угоди для “оформлення економічних взаємовідносин” [Вісти ВУЦВК, 11 листопада 1924, 1]. Також газета повідомляла про окремі приклади радянських поставок у Туреччину [Вісти ВУЦВК, 6 липня 1926, 2]. У “Вістях ВУЦВК”, у публікаціях Г. Ревзина (14 листопада 1924 р.) та П. Левитського (13 липня 1926 р.), згадувалися українські аспекти торговельних взаємозв’язків [Вісти ВУЦВК, 14 листопада 1924, 1; 13 липня 1926, 4].

“Вісти ВУЦВК” публікували відгуки в Туреччині на смерть В. Леніна, зокрема співчуття уряду країни уповноваженому СРСР, повідомляли про перерву засідання парламенту на знак жалоби. Депутат Нуро заявив: “П’ять років тому, коли ми були зі всіх боків оточені ворогами, уряд Леніна допоміг нам морально й матеріально” [Вісти ВУЦВК, 27 січня 1924, 3].

Підписання Радянським Союзом договору з Туреччиною від 17 грудня 1925 р. Л. Величко подавав як “новий розділ у боротьбі за мир”: “Цю угоду, яка встановила не тільки взаємні зобов’язання

ненападу і нейтралітету на випадок нападу третьої сторони, але і зобов'язання утриматися від участі у будь-яких ворожих угрупованнях чи погодженнях у мирний час, уклали в той момент, коли англійський імперіалізм, за підтримки Ліги націй, вивершував імперіалістичний захват Мосула і проти Турції фактично утворився блок ряду імперіалістичних держав. За безпосередньої дружньої допомоги Радянського Союзу цей пакт покладено в основу ряду аналогічних угод, що зв'язали між собою Туреччину і Персію, Туреччину і Афганістан, Персію і Афганістан. Система гарантійних пактів між цими східними державами і між ними та СРСР значною мірою усунула інтриги імперіалістів..." [Вісти ВУЦВК, 28 жовтня 1933, 2]. Згодом підписання торговельного договору (11 березня 1927 р.) Л. Величко оцінив як завершення формування системи радянсько-турецьких угод [Вісти ВУЦВК, 15 березня 1927, 2]. З часом відносини СРСР і Туреччини оцінювалися ще вище. Зокрема, у нотатці "Радянсько-турецькі взаємини" 26 вересня 1930 р. "Вісти ВУЦВК" писали, що "Для Радянського Союзу незалежність турецької республіки є винятково важливий фактор нашого власного становища на передньому Сході" [Вісти ВУЦВК, 26 вересня 1930, 1]. Тоді ж видання навело думку наркома закордонних справ СРСР М. Литвинова про те, що співробітництво цієї держави з Туреччиною "вийшло за межі безпосередньо радянсько-турецьких взаємин і становить натепер важливий факт світової політики". Вищезгаданий договір від 17 грудня 1925 р., на думку М. Литвинова, "увійде в історію, як нова форма зближення дружніх держав і зміцнення миру" [Вісти ВУЦВК, 26 вересня 1930, 1].

Другий великий блок повідомлень преси УСРР щодо Туреччини стосується її внутрішніх процесів, з акцентом на політичних змінах. Торкаючись скасування султанату 1 листопада 1922 р., А. Золотарьов у нотатці "Листи з Туреччини. II" стверджував, що "Султан і його уряд були отвертими ворогами революційних націоналістів Кемаля". Він зазначав, що Ангору підтримувало дрібне селянство, а султана – генерали й придворна бюрократія. Прагнення султанського уряду взяти участь у Лозаннській конференції призвело до того, що "Ангора вирішила покінчити з англійськими прислужниками". Вказувалося на жваві парламентські дискусії щодо долі султанату. Зауважувалося, що рішення

парламенту про скасування султанату й утворення турецької держави не встановлювало форму правління. Компромісний характер цього заходу полягав у залишенні посади халіфа. Ця новина “революційною блискавкою впала на минарети Константинопольських мечетів”. Скинення султана Мегмеда VI мешканці сприймали як національне свято. “Сотні тисяч турків три дні демонстрували перед гарматами англійської флоти” [Вісти ВУЦВК, 17 січня 1923, 1].

Прикметно, що зазначену подію тогочасний повноважний представник РСФРР у цій країні С. Аралов оцінив “як буржуазно-національну революцію” ще до офіційного проголошення Туреччини республікою [Вісти ВУЦВК, 21 квітня 1923, 3].

7 березня 1923 р. “Вісти ВУЦВК” наводили відомості про завершення роботи економічного конгресу в Смірні. Зазначалось ухвалення національно-економічної програми, яка “вимагає, щоб всі господарчі підприємства в Туреччині підлягали турецьким законам, щоб їх доловодство і зносини провадились на турецькій мові та щоб чужоземні капіталісти обов'язково додержувались цих вимог. Далі програм[а] висловлюється проти яких будь монополій” [Вісти ВУЦВК, 7 березня 1923, 2].

17 квітня 1923 р. “Вісти ВУЦВК” інформували, що скасування монополій та обмеження влади халіфа належали до програмних положень ініційованої М. Кемалем демократичної (насправді – народної. – *Авт.*) партії [Вісти ВУЦВК, 17 квітня 1923, 2].

Частина радянської інформації про Туреччину стосувалася суспільних конфліктів у країні. 1 грудня 1923 р. газета “Коммунист” помістила невелику нотатку за підписом “В. Л.” (можливо, автором був Л. Величко) “Робітничий рух в Туреччині”. У ній згадувалась не тільки хвиля страйків, а й загалом відсталість країни, мізерність місцевої промисловості. За переконанням автора, у “країнах Сходу революційний рух має... різко виражений характер національної боротьби проти західного імперіалізму”, а боротьба “турецького пролетаріату з туземним капіталом... доводить ще раз непорушну істину, що класові суперечки однакові всюди і спричиняють всюди однакові наслідки” [Коммунист, 1 декабля 1923, 1]. Декілька невеликих повідомлень про важке становище селянства і робітників опублікувала газета “Коммунист” 12 серпня і 2 вересня 1924 р. [Коммунист, 12 августа 1924,

1; 2 сентября 1924, 1]. 23 листопада 1923 р. “Вісти ВУЦВК” інформували про страйк на турецьких залізницях, який супроводжувався сутичками з військом та руйнуванням моста через Арду поблизу Адріанополя, внаслідок чого було затримано Орієнт-експрес (Східний експрес) [Вісти ВУЦВК, 23 листопада 1923, 2].

Неодноразово преса повідомляла про арешти і судові переслідування комуністів. Хоча, вочевидь під впливом зближення з радянською державою, повідомлялося про проголошення парламентом амністії комуністам. Звістку про це опублікували “Вісти ВУЦВК” 9 жовтня 1921 р. [Вісти ВУЦВК, 9 жовтня 1921, 2]. Проте надалі у пресі трапляються матеріали про переслідування комуністів. 23 березня 1923 р. “Вісти ВУЦВК” повідомили про арешт колишнього секретаря “народної комуністичної партії” Хаджі-Оглі-Сазе, у травні – серпні 1923 р. – про суд над деякими членами Турецької комуністичної партії [Вісти ВУЦВК, 23 березня 1923, 2; 11 травня 1923, 2; 2 червня 1923, 2; 14 серпня 1923, 1]. Не випадково “Малая советская энциклопедия” в 1929 р. в гаслі про М. Кемалю констатувала, що він “рішуче здійснює прогресивні реформи, які відповідають інтересам капіталізму, що зароджується, і водночас переслідує турецьку К[омуністичну] П[артію], загнану в підпілля” [Кемаль-паша 1929, 800]. Переслідування турецьких комуністів фактично засвідчують відмінність політичних цілей офіційної Туреччини та радянської держави, прагматичне прагнення М. Кемалю убезпечитись від ідеологічного впливу Москви при збереженні міждержавних відносин з нею.

Велику увагу української радянської преси привертало питання проголошення республіки та наслідки цього. 27 вересня 1923 р. газета “Коммунист” повідомила про обговорення в парламенті проєкту конституції, згідно з яким у Туреччині остаточно встановлюється республіка на чолі з президентом, права та обов’язки якого визначатимуться за зразком основного закону США. Очікувалось обрання першим президентом М. Кемалю [Коммунист, 27 сентября 1923, 2]. Першу згадку про республіку в Туреччині у “Вістях ВУЦВК” зустрічаємо 1 листопада 1923 р. Повідомлялося, що 31 жовтня “Президент турецької республіки Мустафа Кемаль-паша запропонував сформування нового кабінету Ісметові-паші” [Вісти ВУЦВК, 1 листопада 1923, 2]. Більш

докладні відомості про це та їхня позитивна оцінка подані “Вістями ВУЦВК” у нотатці “СРСР вітає Турецьку республіку”. У тексті публікувалась нота турецького посла в Москві наркомату закордонних справ від 1 листопада 1923 р. про запровадження 29 жовтня парламентом республіканського ладу, обрання президентом Мустафи Кемалю та призначення Ісмета-паші головою ради міністрів і міністром закордонних справ. Повідомлялося, що голова ЦВК СРСР М. Калінін привітав від імені народів Радянського Союзу та його уряду “братній турецький народ і приязний турецький уряд з нагоди остаточного проголошення турецької республіки, що на всі часи поклала край монархичному, деспотичному режимові. Віншуючи вас, маршале Казі-Мустаф[а]-Кемаль паш[а], з нагоди обрання Вас за президента турецької республіки, вітаю в Вашій особі видатного керівника героїчної боротьби турецького народу супроти находу чужоземних гнобителів і обранного ним провідника приязної нам республіки. Я висловлюю щиро певність, що міцне єднання між урядом Туреччини і СРСР де-далі все міцнішатиме і сприятиме добробутові обох народів”. Також народний комісар закордонних справ Г. Чичерін привітав Ісмета-пашу з обранням головою уряду та міністром закордонних справ і висловив переконання, що співробітництво народного комісаріату закордонних справ СРСР з керівником зовнішньої політики Туреччини “в теперішній формі допоможе справі міжнародного миру і полагождення інтернаціонального конфлікту”. “Уряд СРСР, говориться в привітанні, радісно вітає нову еру реконструкції і внутрішньої консолідації, що в неї вступила турецька республіка” [Вісти ВУЦВК, 2 листопада 1923, 2]. 6 листопада 1923 р. “Вісти ВУЦВК” опублікували телеграму-відповідь Мустафи Кемалю М. Калініну від 4 листопада: “Щиро дякую від імені турецького народу й уряду за Ваш привіт з приводу проголошення республіки, яка остаточо закріпить право турецького народу керувати безпосередньо й суверенно своєю долею і на завше усуне деспотизм, від якого республіка зазнала стільки лиха в минулому. Я також був зворушений привітом, який Ви мені надіслали[,] і почуттями, які Ви висловлюєте з приводу обрання мене на президента республіки. Я цілковито поділяю Ваше переконання про нерозривність дружніх взаємин двох народів та урядів і гадаю, що ці взаємини де-далі міцнішатимуть

і допоможуть росквітові обох держав на щастя обох народів” [Вісти ВУЦВК, 6 листопада 1923, 2]. Подібні матеріали публікувала газета “Коммунист” 2 і 6 листопада 1923 р.

Ще 16 жовтня 1923 р. “Вісти ВУЦВК” повідомили про затвердження парламентом Туреччини постанови про Ангору як нову столицю країни [Вісти ВУЦВК, 16 жовтня 1923, 2]. Принагідно наведемо нотатки радянського туриста в газеті від 8 серпня 1924 р. про розбудову цього міста: “...не тільки військо має твоя країна... але є тут та і в інших місцях військові заводи, є й залізниця, що весь час будуються і проходять у феодалні нетри. Гудки паровозів та фабричних труб будять сонну тишу. І нове життя, що йде з звідусіль, принесе нове слово, нові пісні” [Вісти ВУЦВК, 8 серпня 1924, 1].

Скасування халіфату газета “Коммунист” назвала завершенням турецької революції [Коммунист, 5 марта 1924, 3]. Ще 30 квітня 1923 р. “Вісти ВУЦВК” повідомили, що колишній султан «оголосив у Ме[ц]ці прокламацію до всіх магометан, у якій виступає проти відділення халіфату та проти призначення Ангори столицею Туреччини, нападає на Кемаля-Пашу, якого називає руйніником Туреччини. У цій прокламації бувший султан між іншим заявляє, що він обурений з приводу звязку кемалістів з “більшовиками”» [Вісти ВУЦВК, 20 квітня 1923, 2]. 18 грудня 1923 р. газета оцінювала рух за халіфат як реакційний, повідомляла про завзяту боротьбу з цим рухом уряду в Анкарі [Вісти ВУЦВК, 18 грудня 1923, 2]. 13 лютого 1924 р. “Вісти ВУЦВК” повідомили про винесення на обговорення турецького парламенту законопроєкту про скасування “цивільного листа (окремого кошторису на утримання двору) для всіх бувших членів турецької імператорської родини” [Вісти ВУЦВК, 13 лютого 1924, 2]. 1 березня 1924 р. газета писала про пропозицію депутата Васіфа-бея скасувати халіфат, “бо династія, в руках якої знаходиться халіфат, інтригує проти республіки” [Вісти ВУЦВК, 1 березня 1924, 2]. Згадувалася підтримка цієї ідеї М. Кемалем, який у парламенті “азначив зміцнення республіканського ладу в Туреччині, поліпшення системи управління в Туреччині і потребу остаточного звільнення політики і правосуддя від впливу релігії і застарілих забобон” [Вісти ВУЦВК, 4 березня 1924, 2].

5 березня 1924 р. “Вісти ВУЦВК” інформували про скасування халіфату та висилку з країни халіфа Абдул-Меджида і 70 представників династії Османів, через те що вони “зловживають релігійним авторитетом халіфа й інтригують проти нового республіканського устрою” [Вісти ВУЦВК, 5 березня 1924, 2; 6 березня 1924, 2]. Також газета “Коммунист” повідомляла про перехід у державну власність палаців представників “детронізованого роду” і створення надалі національного музею в колишньому султанському палаці [Коммунист, 5 марта 1924, 3].

Серед інших важливих політичних питань зазначимо повідомлення про обговорення парламентом проекту основного закону Туреччини 1924 р. У ньому зауважувалося неприйняття депутатами з середовища духівництва ідеї надання виборчих прав жінкам [Вісти ВУЦВК, 20 березня 1924, 2]. “Вісти ВУЦВК” повідомляли про ухвалення низки положень конституції: «Туреччина називатиметься республікою. Пропозицію додати слово “народня” відкинута. Столицею Туреччини залишено буде Ангору» [Вісти ВУЦВК, 21 березня 1924, 2]. Крім того, констатовалося небажання законодавчого органу надати президенту право розпуску парламенту [Вісти ВУЦВК, 12 квітня 1924, 3].

Газета “Вісти ВУЦВК” наводила відомості про окремих противників республіканського устрою в Туреччині. У січні 1924 р. вона повідомила, що у Смірні “в резиденцію Мустафа-Кемаля-паша невідомі люде кинули ручну гранату”, внаслідок чого поранено дружину президента [Вісти ВУЦВК, 9 січня 1924, 3]. За тиждень газета проінформувала про початок розгляду в Константинополі “справи реакціонерів, що провадили підпільну роботу проти республіканського устрою, а також і проти Мустафи Кемал-я Паші. Голова організації Абдул Кадир (бувший ангорський губернатор) і Шукрі-Паша (депутат від Констянтинополю) втекли й їх судитимуть заочно” [Вісти ВУЦВК, 15 січня 1924, 3].

Преса повідомляла про виникнення в листопаді 1924 р. опозиційної до президента Туреччини Республікансько-прогресивної партії. Це привело до перейменування партії кемалістів на Народньо-республіканську [Вісти ВУЦВК, 21 листопада 1924, 2; 13 листопада 1924, 2]. “Роскол був логічним вислідом і розвитком поглиблення антифеодальної революції в Туреччині”, – вважав Г. Піддубний (справжнє прізвище – Толмачов). На його думку,

Республікансько-прогресивна партія, що спочатку була фракцією Народної партії М. Кемаля, “загальмувала революцію”, а утворений наприкінці 1924 р. кабінет міністрів Алі-Фети “втілював собою подвійність, еклектичність, незлітність, беззмістовність і топтання на місці”. Г. Піддубний стверджував про підтримку Республікансько-прогресивною партією постанови курдів у лютому-березні 1925 р., яке назвав контрреволюційним [Вісти ВУЦВК, 18 липня 1926, 1]. Рішучі дії влади “Вісти ВУЦВК” пов’язали з поверненням у прем’єрське крісло 3 березня 1925 р. Ісмета-паші. Як зазначено в огляді “За тиждень” за підписом “Р-ш В.”, Туреччина “стала на шлях політики твердої руки відносно реакційних турецьких кол” [Вісти ВУЦВК, 10 березня 1925, 1]. Г. Піддубний писав: «...його прихід до влади справив в бистрі стрижні реформу школи: знесено попівські школи “медресе”, і владу попів на судом, “ашар” – земельний податок – скасовано; ужвавлено індустріялізацію; де-що зменшено тягарі для селян, побудовано низку залізниць в Анатолії, розвинено кредитову систему, зміцнено національний державний банк, сприяло кооперуванню селянства; регульовано імпорт-експорт; запроваджено монополії на цукор, петроль (нафту. – *Авт.*), тютюн». Також згадувалися заборона діяльності Республікансько-прогресивної партії, викриття змови її прибічників проти президента Туреччини в червні 1926 р. Автор дійшов висновку, що “Рішучість, з якою революційна Туреччина відтяла голову контр-революційній змові, дає безпеку, що переможне завершення радикального перебудування молодій країні не буде спинено” [Вісти ВУЦВК, 18 липня 1926, 1]. Прикметно, що в 1927 р. “Вісти ВУЦВК” писали про побудову в Туреччині в 1920–1926 рр. 626 невеликих фабрик, 69 промислових товариств, 223 великих млинів, 116 тартаків, 61 текстильної фабрики, приблизно 50 миловарень, 2 цукроварень, прокладення близько 423 км залізничних колій [Вісти ВУЦВК, 7 жовтня 1927, 4]. Водночас зауважимо, що в газетах не згадувався обмін населенням між Грецією і Туреччиною в 1920-х рр. [Кравчук 2022, 112]. Також становище нетурецького населення в країні в той час не висвітлювалося. Згодом, у 1930 р., “Вісти ВУЦВК” констатували, що курдські селяни потерпають від малоземелля та феодальної експлуатації, стосовно чого уряд Туреччини не здійснив серйозних заходів [Вісти ВУЦВК, 5 липня 1930, 1]. Тоді ж

Л. Величко назвав соціальну базу кемалістського режиму – буржуазію внутрішніх районів Анатолії, поміщицькі верстви та заможне селянство причиною браку радикальної аграрної реформи, що вважав постійним джерелом внутрішніх ускладнень [Вісти ВУЦВК, 14 вересня 1930, 2].

В українській радянській пресі немає критики особи першого президента Туреччини та його політичного, по суті авторитарного, режиму. Водночас зауважимо, що на сторінках українських радянських часописів така критика зустрічається в тих же авторів, які публікувалися в газетах. Наприклад, Л. Величко писав про буржуазний характер турецької державності, а П. Китайгородський назвав президента Туреччини диктатором [Величко 1928, 34; Китайгородський 1927, 104].

Отже, матеріали газет “Вісти ВУЦВК” і “Коммунист” є важливим джерелом особливостей сприйняття першої республіки на Близькому Сході в офіційному медійному просторі радянської України. З позицій панівної в радянській державі ідеології проголошення республіки в Туреччині оцінювалося як прогресивне явище “доби імперіалістичних воєн та пролетарських революцій”, супроводжувалося висвітленням головних внутрішньополітичних та міжнародних обставин цього періоду. Серед них – укладення та реалізація Лозаннського договору 1923 р., скасування султанату, ліквідація халіфату, початок реформ, завершення формування території турецької національної держави. Подані в газетах офіційні документи зберігають певне інформаційне значення для дослідження міждержавних радянсько-турецьких відносин. Їм, крізь призму радянських ідеологічних підходів, газети приділяли найбільше уваги, прагнучи показати виняткове значення відносин Анкари та Москви. Проте замовчувалося те, що президент Турецької Республіки М. Кемаль був прибічником вестернізації і його бачення турецької держави докорінно різнилося від соціалістичних прагнень радянських політиків, ідеологічний вплив яких він не сприймав, хоч і підтримував розвиток міждержавних відносин.

Зазначена тема потребує подальшого дослідження в контексті залучення інших газетних видань радянської України та часописів. Також перспективним вважаємо порівняння особливостей висвітлення цієї проблеми західноукраїнською пресою та українськими еміграційними виданнями.

ЛІТЕРАТУРА

Васьків Н. Рецепція Турції и турецької культури в українській літературі 1920–30-х років // **Літературний процес: тенденції, імена, методологія. Збірник наукових праць (філологічні науки).** 2016. № 7.

Величко Л. П'ятиріччя Турецької Республіки // **Східний світ.** 1928. № 6.

Вісти[і] ВУЦВК, 1921–1933.

Волкова Є. С. Співробітництво руху Мустафи Кемалья та Радянської Росії та міжнародні відносини на початку 20-х рр. XX ст. // **Вісник ЛНУ імені Т. Шевченка.** 2010. № 23.

Ганюглу Ш. М. Агатюрк: Біографія мислителя. Львів – Київ, 2018.

Кемаль-паша // **Малая советская энциклопедия.** Гл. ред. Н. Л. Мещеряков. Москва, 1929. Т. 3.

Китайгородський П. Там, де панує Кемаль // **Більшовик України.** 1927. № 15.

Коммунист, 1921, 1923–1926.

Кравчук О. М. Османська імперія у рецепції Т. Г. Масарика у період Першої світової війни // **Сходознавство.** 2022. № 90.

Купчик О. Встановлення дипломатичних відносин між УСРР і Турецькою Республікою (1920–1922) // **Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія.** 2007. № 91–93.

Мхитарян Н. І. До 90-річчя українсько-турецького Договору про дружбу і братерство від 2 січня 1922 року // **Сходознавство.** 2012. № 59.

Сергійчук Б., Сергійчук В. На межі двох світів. Українсько-турецькі відносини в середині XVI – на початку XXI ст. Київ, 2011.

Сходознавство і візантологія в Україні в іменах: Біобібліографічний словник. Київ, 2011.

Філіпенко Д. М. Друзі й вороги революційної Туреччини (1918–1922). Київ, 1968.

Черніков І. Ф. Мустафа Кемаль Агатюрк – засновник і будівничий республіканської Туреччини. Київ, 2015.

Черніков І. Ф. З історії становлення й розвитку тюркології в Україні до середини 30-х рр. XX ст. // **Східний світ.** 2003. № 4.

Черніков І. Ф. Дружня підтримка і співробітництво. Українська РСР у відносинах Радянського Союзу з країнами Близького і Середнього Сходу (1922–1935). Київ, 1973.

Черніков І. Ф. Радянсько-турецькі відносини в 1923–1935 рр. Київ, 1962.

REFERENCES

Vaskiv N. (2016), “Retseptsiya Turtsii i turetskoy kultury v ukrain-skoy literature 1920–30-kh godov”, *Literaturnyj proces: tendenciji, imena, metodologija. Zbirnyk naukovykh prac' (filologichni nauky)*, No. 7, pp. 67–77. (In Russian).

Velychko L. (1928), “P'jatyrichchja Turec'koji Respubliki”, *Shid-nij svit*, No. 6, pp. 21–41. (In Ukrainian).

Visty[i] VUCVK (1921–1933). (In Ukrainian).

Volkova Je. S. (2010), Spivrobitnyctvo rukhu Mustafy Kemalja ta Radjans'koji Rosiji ta mizhnarodni vidnosyny na pochatku 20-kh rr. XX st., *Visnyk LNU imeni T. Shevchenka*, No. 23, pp. 6–11. (In Ukrainian).

Hanioglu Sh. M. (2018), *Atatjurk: Biografija myslytelja*, Vydavny-stvo Anetty Antonenko and Nika-Centr, Lviv and Kyiv. (In Ukrainian).

Kemal-pasha (1929), in N. L. Meshcheryakov (ed.), *Malaya so-vetskaya entsiklopediya*, Sovetskaya ensyklopediia, Moscow, Vol. 3, p. 800. (In Russian).

Kytajgorods'kyj P. (1927). “Tam, de panuje Kemal' ”, *Bil'shovyyk Ukrajinu*, No. 15, pp. 102–5. (In Ukrainian).

Kommunist (1921, 1923–1926). (In Russian).

Kravchuk O. M. (2022), “Osmans'ka imperija u recepciji T. G. Ma-saryka u period Pershoji svitovoji vijny”, *Shodoznavstvo*, No. 90, pp. 93–120. DOI: <https://doi.org/10.15407/skhodoznavstvo2022.90.093> (In Ukrainian).

Kupchyk O. (2007), Vstanovlennja dyplomatychnykh vidnosyn mizh USRR i Turec'koju Respublikoju (1920–1922), *Visnyk Kyjiv-s'kogo nacional'nogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istorija*, No. 91–93, pp. 104–6. (In Ukrainian).

Mkhytarjan N. I. (2012), “Do 90-richchja ukrajins'ko-turec'kogo Dogovoru pro druzhbu i braterstvo vid 2 sichnja 1922 roku”, *Shodo-znavstvo*, No. 59, pp. 148–63. DOI: <https://doi.org/10.15407/skhodo-znavstvo2012.59.148> (In Ukrainian).

Sergijchuk B. and Sergijchuk V. (2011), *Na mezhi dvokh svitiv. Ukraïns'ko-turec'ki vidnosyny v seređnyi XVI – na pochatku X XI st.*, PP Serghijchuk M. I., Kyiv. (In Ukrainian).

Skhodoznavstvo i vizantologija v Ukraïni v imenakh: Biobibliografichnyj slovnyk. (2011), In-t skhodoznavstva im. A. Yu. Kryms'koho NANU, Kyiv. (In Ukrainian).

Filipenko D. M. (1968), *Druzi j vorogy revolucijnoji Turechchyny (1918–1922)*, Naukova dumka, Kyiv. (In Ukrainian).

Chernikov I. F. (2015), *Mustafa Kemal' Atatjurk – zasnovnyk i budivnychyj respublikans'koji Turechchyny*, PP Moshak M. I., Kyiv. (In Ukrainian).

Chernikov I. F. (2003), “Z istoriji stanovlennja j rozvytku tjurkologiji v Ukraïni do seređyny 30-kh rr. XX st.”, *Shidnij svit*, No. 4, pp. 5–25. (In Ukrainian).

Chernikov I. F. (1973), *Druzhnja pidtrymka i spivrobotnyctvo. Ukraïns'ka RSR u vidnosynakh Radjans'kogo Sojuzu z krajinamy Blyz'kogo i Seređn'ogo Skhodu (1922–1935)*, Naukova dumka, Kyiv. (In Ukrainian).

Chernikov I. F. (1962), *Radjans'ko-turec'ki vidnosyny v 1923–1935 rr.*, Vydavnystvo AN URSS, Kyiv. (In Ukrainian).

О. М. Кравчук

**ПЕРШІ РОКИ ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ
У ВИСВІТЛЕННІ ЦЕНТРАЛЬНИХ ГАЗЕТ
РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ 1920-х – ПОЧАТКУ 1930-х рр.**

Стаття присвячена висвітленню перших років становлення Турецької Республіки центральними виданнями радянської України 1920-х – початку 1930-х рр. – газетами “Вісти ВУЦВК” і “Коммунист”. Ідеологічним підґрунтям публікацій були класові засади, що обумовлювало домінування на сторінках газет тематики робітничого і комуністичного рухів, їхньої боротьби з капіталістичним ладом в інших країнах. Певним винятком у цьому була міжвоєнна Турецька Республіка. З огляду на її тогочасну тісну співпрацю з радянськими державними утвореннями події в Туреччині висвітлювалися загалом у позитивному ключі, з підкреслюванням радянського чинника. Матеріали українських радянських газет висвітлюють головні внутрішньополітичні та міжнародні обставини становлення Турецької Республіки. Подано інформацію про укладення та реалізацію Лозаннського договору 1923 р., скасування султанату, проголошення республіки, ліквідацію халіфату, політику першого

президента М. Кемалю, зовнішню політику країни тощо. В оцінці подій неодмінними є наявність ідеологічного складника, застосування відповідної радянської термінології. Національно-визвольна боротьба Туреччини в 1919–1923 рр. трактувалася як антиімперіалістична революція, проти монархізму, клерикалізму й феодалізму, спрямована на створення національної держави. Турецька буржуазія і селянство подавалися як соціальна база революції. Утворення Турецької Республіки оцінювалося як прогресивне явище “доби імперіалістичних воєн та пролетарських революцій”. Турецька революція характеризувалася як найбільша серед “пригноблених народів колоніальних і напівколоніальних країн” Сходу. Особливістю радянських газет була найбільша увага до висвітлення турецько-радянських відносин. Стверджувалося, що встановлення в Росії влади більшовиків у 1917 р. та їхня подальша політика стали зразком для турецької революції. Незважаючи на політичну упередженість, відповідні матеріали є важливим джерелом особливостей сприйняття першої республіки на Близькому Сході в офіційному українському радянському медійному просторі. Опубліковані в газетах офіційні документи зберігають певне інформаційне значення для дослідження міждержавних турецько-радянських відносин.

Ключові слова: Турецька Республіка, М. Кемаль, Україна, преса, турецько-радянські відносини

Стаття надійшла до редакції 02.05.2023